

ÇOCUKLUĞUMDAN ARTAKALANLAR

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Zaman zaman yazıp söylediğim gibi, ben doğduğumda İkinci Dünya Savaşı daha başlamamıştı; galiba ben altı aylıkken bu facia patlak vermişti. Tabii hatırlayacak değilim. Ancak izlerini uzun yıllar taşıdım. O, çok yapraklı nüfus cüzdanımda pek çok damga vardı; şu verildi, bu verildi, gibi. Savaşın getirdiği sıkıntılar pek çok maddenin yokluğuna yol açmış ve bunlar karne ile verilmeye başlanmıştı. Ben de, evin bir ferdi olarak muamele görmüşüm ve nüfus cüzdanım, adıma alınan karnelik maddelerin mühürleriyle süslenmişti.

Bu savaşın bendeki bir izi de Konya'nın belli başlı köşelerinde hoparlörlerle yapılan haber yayınları idi. Bu hoparlörlerden biri de, Çaybaşı Caddesi'nin son bulup Karaman Caddesi'yle T harfi meydana getirdiği köşede, şimdi susuzluk gözyaşları döken, tepesinde saçtan örtüsü bulunan çeşmenin hemen üzerinde idi. Zaman zaman oraya gider, verilen haberleri dinlerdik. Aslında pek bir şey de anlamazdık. Henüz elektriğin olmadığı bir caddenin sakinleri olarak biz çocuklar için bu farklı bir oyuncak gibi geliyordu. (Elektrik bizim caddeye gelmemişti) Evimizdeki radyo akümülatör ile çalışırdı. Gaz lambaları, idare lambaları, gece yolculuklarında kullandığımız, ancak adını hatırlayamadığım, tepesinden tutulabilecek cam çerçeveli lambalar gece hayatımızın ışıklı dostları idi. Mahallemize 1946'da elektrik gelince her şey birden bire değişivermişti.

Çocukluğum kaç yaşıma kadar sürdü, bilemiyorum. Ama bir gerçek var ki bugün için inanılması oldukça zor: O yıllarda mahallerimizin gençleri, üç

yıllık askerlik görevlerini yapıp geldikten sonra bile sokakta oynarlardı. Bu, işsizliğin bir sonucu idi. İşte bu yıllarda ben çocuktum; yaşlılarımla oynarken «ağabeyler»imizin oyunlarını seyrederdim.

Neler mi oynardık, neleri mi seyrederdik? İşte, «Çocukluğumdan Artakalanlar» başlığı altında bunları yazmağa, daha doğrusu hatırlamağa çalışacağım. Biz halkbilimcilerin kaynak şahıs olarak bir şeyler anlatabileceği unutulmamalıdır. Nitekim, rahmetli ninemden dinlediğim bir masalı, ölümden yıllarca sonra onun ağızından yayımlamıştım (Bir Konya masalı «Gençlikte mi, Gocalıkda mı,» Türk Folklor Araştırmaları, 12 (237), Nisan 1969, 8-11). Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas eyaletinde bulunan Lubbock şehrindeki Archive of Turkish Oral Narrative'in müdürü Mrs. Barbara K. Walker, evlerinde misafir olarak kaldığım üç ay zarfında, arşivleri için benden kayıt istemişti. O zaman demiştim ki : «Sayın Walker, size sadece çocukluğumda dinlediğim, Konya yöresiyle ilgili halk anlatmalarını verebilirim. Bunlar tabii olarak öğrenilen kültür ürünleridir. Bir araştırmacı olarak beş altı yıldan beri derlediklerimden anlatamam; onlar benim değil, benim kaynak şahıslarımdır.» Ayrıca, kafamdaki yüzlerce fıkra, efsane, masal gibi anlatmaları da, ait olduğu bölgeye göre hatırlayıp anlatmam da mümkün değildi. O sebeple ben sadece Konya yöresiyle ilgili olarak ninemden, babamdan dinlediklerimi anlatmaya çalışmıştım. Bugün de, Konya ile ilgili bir çalışma yapacak olana onları anlatırım; dağarcığımdaki araştırmacılık birikiminden ise bir şey veremem.

Oyun denilince aklımıza elbette «sayışmaca» gelecek, «ebe seçimi» gelecek. Bazı oyunlarda «ebe» olmak pek hoş karşılanmazdı. Bir saklanbaç'ta, bir uzun eşek'te ebe olmayı kim isterdi ki. Ama bazı sayışmacalarda, galiba, ilk çıkan şanslı olurdu. Öyle ya, istop'ta topu siz havaya atacak ve bir arkadaşınızın adını söyleyecektiniz. Bazan, hemen ilk sayışmacada ebe seçilebilecekken bazan da her oyuncunun teker teker «kurtulması» sağlanır, sona kalan kişi ebe olurdu.

Sonraları okulda başkalarını da öğrendik, ama benim aklımda, o da ne kadar tam bilemem, kalabilen sayışmaca şöyle olmalıdır:

«Ene mene engişdene, lüle kökü, çörek otu, al çık, bal çık, aradan önce sen çık.» Sayıcının parmağı kime isabet etmişse o kenara çekilecek, işlem devam edecektir. Sayma işini daha çok en büyüğümüz olan veya sayışmanın sözlerini iyi bilen birisi yapardı. Sağ elinin işaret parmağını hafifçe ağzının içine sokar ve uzunca sayılabilecek bir «Oooo» çektikten sonra saymaya başlardı.

Şöyle bir düşünüyorum da bunca oyunun hangisini daha küçük yaşlarda, hangisini daha ileri yaşlarda oynardık, pek hatırlayamıyorum. Ancak oyunları hatırlıyor ve onları gözümün önünde canlandırıp sınıflamaya çalışıyorum.

Yağ satarım, çizgi, ip atlama, istop, ip içinde trencilik, Kamış yüzdürme, çamur patlatma (?)

Harmanbiş, buzda kayma, hotak, Çekirdek, boncuk, aşık, şeker kağıdı, çelik çomak,

Uzun eşek, güvercin takla.

Bu en sondakiler daha ileri yaşlarda oynanan oyunlardı. Zaten, gelişmekte olan çocuklar için pek de uygun olmazdı.

Çocukluğumuzda, «yağ satarım, bal satarım» oynardık; bunu mahallede de oynardık, okulda da. Öğleye kadar üç, öğleden sonra iki saat ders ya-

pan bizim şanslı neslimiz, ilkokulumuzun geniş bahçesinde, 20 dakikalık teneffüslerde neler oynamazdı ki. Oynununun sözleri de bugünkülerden pek farklı değildi. Galiba bugünkü nesil de aynı şeyleri söylüyor.

Yağ satarım, bal satarım; Ustam ölmüş, ben satarım.

Tabii, bunun bir de ahengi vardı; ona göre söylenirdi.

Bütün oyunları en ince teferruata kadar hatırlamama imkân yok; ancak daha az yaygın olanlarını hatırlamaya çalışacağım.

1. Kamış yüzdürme

Eskiden evlerin çatısı yoktu. Toprak damlı evlerin üzerinde, onların bahçe ve sokak duvarlarında kamışlar uzanırdı. Üzerleri toprakla bastırılmış bu kamışlar yere paralel olarak bulunur ve uçları dışarıya uzanırdı. Bizler bu kamışlardan çekilebilecek gevşeklikte olanlarını çeker ve onları bir oyun âleti haline getirirdik. (Şimdi, «çelen» adı verilen bu tip duvar üstlerini hatırlayan kaldı mı ki?). Önce, kamış bir karış kadar kısaltılırdı; bu arada mutlaka bir boğum bulunurdu. Boğumun uzağında bulunan ağza bir taş sokulur ve tpa gibi kapaması sağlanırdı. Böylece herkesin kamışını hazır hale getirilirdi.

Caddemizin adının Çaybaşı olduğunu bir daha hatırlatayım. Evimizin önünden bir çay akıp giderdi. İşte bizler kamışlarımızı bu çaya atar, yarıştırdık. Bazan bir köprünün girişinden bırakır, öbür ucundan daha önce çıkanı gelip sayardık. Tabii burada kamışın uzunluğunun, taşın büyüklüğünün rolü olduğu kadar suyun daha hızlı akan bölümünün de rolü olurdu.

Bu oyunu erkek çocukları oynardı.

2. Harmanbiş

Adına niye «Harmanbiş» denilmiş, bilmiyorum. Harman ile pek ilgisi yoksa da biş-/piş- ile ilgisi vardır.

Önce bir miktar toprak, daha doğrusu o yılların cadde ve sokaklarında bol miktarda bulunan toz bir araya

getirilirdi. Normal bir karpuzun yarısı kadar bir hacme ulaşıncaya üzerine hafifçe su dökülür, ellerimizle de suyun tepe üzerinde ince bir çamur tabakası meydana getirmesi sağlanırdı. Böylece bütün tozun üzerinde ince bir çamur tabakası meydana gelirdi. Daha sonra ıslanmamış tozları bu kubbemsi yapının üzerine serper, avuçlarımızla oğuşturmaya başladık. Toz, ıslak tabaka tarafından emildikçe yenisiyle devam edilirdi. Böylece sürte sürte, oğuştura oğuştura çamur olan zemin kurutulurdu. Bu işi yaparken de, kendine has bir nağme ile de şu sözler hep bir ağızdan tekrar edilirdi:

«Harmanbiş, harmanbiş; Keloğlanın başı biş.»

Bu sözler çamurlu yüzey kuru-yuncaya kadar defalarca söylenirdi.

Sıra, ikinci safhaya gelirdi. İnce bir çubuk vasıtasıyla bu kubbenin yere temas eden bir veya iki yerinden pencere veya kapı diyebileceğimiz delikler çizilir, yavaş yavaş oyularak kurumuş çamur kısmı çıkartılırdı. Bundan sonrası büyük bir dikkat isterdi. Açılan bu deliklerin yardımıyla kubbenin altındaki tozlar dışarı çıkartılır, içerisi iyice boşaltılırdı. Unutmadan söyleyeyim, bir delik de tepeye açılırdı. Böylece, içi boşaltılmış kubbemsi bir yapı ortaya çıkardı. Artık bundan sonrası bizlerin maharetine kalyordu. Kapı, pencere ve tepe deliğinden içeriye atılan kağıt ve saman gibi kolay yanabilen maddelerin yardımıyla diğerleri (çalı dalları vb.) tutuşturulur ve etrafa yayılan alevler zevkle seyredilirdi. Dikkatlice yakılması halinde kolay kolay yıkılmazdı.

Akşama doğru veya evlerden çağrıldığıımız bir sırada arkadaşlardan biri hafif bir tekme darbesiyle harmanbişi yıkıverirdi.

Bu da erkek çocuklar arasında oynanırdı.

3. Şeker kağıdı oyunu

1950'li yılların başında piyasada çokça tutulan bir karamela şekeri

vardı. Bakkaliye dükkânlarında kilo ile satıldığı gibi tanesi bir kuruştan da satılırdı. Yakın zamana kadar piyasada çokça satılan Tipitip sakızları hacminde idi. Özelliği; sarıldığı kağıtlarda bütün meslek erbabının çizgi resimlerinin olmasıydı. 1 numara galiba «Kuşbaz» idi. Bazı mesleklerin veya mesgalelerin adını oradan görür, fakat bir türlü ne olduğunu anlayamazdık. Bunlardan biri de 117 numaralı (?) «po'lo» idi. 1'den 110'a kadar olanı sıkça bulunur da 111'den 120'ye kadar olanı az bulunurdu, yoksa 121'den 130'a kadar olanı az bulunurdu, pek hatırlıyamıyorum. 1'den başlayarak sona kadar bütün numaraları biriktirebilirse büyük hediye vardı. Ayrıca, bazılarında da mühür ve imza vardı da onu bulanlar da kağıtta yazıldığı kadar karamela kazanırdı. Hiç unutmuyorum, ben de bir gün Aziziye Camii civarındaki bakkaliyelerden birinden, her halde Şehir Bakkaliyesi'nden aldığım beş kuruşluk şekerlerden birinin imzalı kağıdındaki kadar karamela kazanmıştım.

İşte bu numaralı kağıtlar, aynı zamanda bir oyunun da aracı olurdu. İki kişi karşılıklı olarak oynardı. Birinci iki avucunun arasında sakladığı kağıtlardan en üstte olanının son sayısının tek mi çift mi olduğunu sorardı. Eğer karşı taraf bilirse sorandan bir kağıt alırdı; bilemezse bir kağıt verirdi.

Bazan, bu birer birer alıp veremeler az gelir, tıpkı günümüzün modern oyunlarında olduğu gibi oran yükseltilirdi. Meselâ, kendisinden cevap beklenen kişi,

«Aç, beş mislisine»

derdi. Eğer bilebilmişse beş misli, yani beş aded kağıt alırdı; tabii bilemezse de beş tane verecektir.

Oyunun heyecanını artırmak, biraz da merak duygusunu eklemek için teklifler değiştirilirdi:

«Tek, son sayısına.»

denildi mi, bilinmesi halinde son ra-

kamı 3, 5, 7 veya 9 olacağından o kadar kağıt alınır, bilinemezse verilirdi. Hatta bazan doz iyice artırılır, daha farklı sayılar ileri sürülürdü.

«Çift, sayılar toplamna!»

Böylece 99, 98 veya 89 gibi en büyük sayıları taşıyan kağıtlarda el değiştiren kağıt sayısı 18 veya 19 gibi büyük sayılara ulaşır. Kazanan tarafın ne kadar sevindiğini tahmin etmek hiç de güç olmasa gerek. Ancak, 10, 11, 20 gibi sayılarda el değiştiren kağıt sayısının da pek az olacağı unu-

tulmamalı.

Bugün, buna benzer oyunları oynayanlar var mı, bilemiyorum. Ancak 40 yıl önce pek popüler bir oyun idi. Bu kağıtların sıra ile biriktirenler ayrıca, kendilerindeki fazla olan meslek erbabının resimlerini eksikleriyle değiş tokuş yaparlardı. Hatta az bulunanlar bazan birkaç kağıt ile değiştirilirdi.

Bu oyun da erkek çocuklar arasında oynanırdı.

Gelecek yazımızda, kalan oyunlardan bazılarını ele almağa çalışacağız.